

**ЛІРИЧНА МАСКА ДОН ЖУАНА В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ
МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА**

У статті розглядається і аналізується побутування героя-маски Дон Жуана у поезії Михайля Семенка, способи її втілення на різних текстових рівнях.

Ключові слова: рольова лірика, авторська свідомість, лірична маска.

Як вважає більшість сучасних науковців, питання про кореляцію в художньому тексті авторської сфери та сфери героя є одним із основних у літературознавстві. Особливого значення воно набуває для розуміння природи лірики.

До висновку про необхідність розділяти біографічного автора і образ суб'єкта ліричного висловлювання наука прийшла лише на початку ХХ століття. Цьому присвячені праці низки відомих науковців, зокрема Б. Кормана, котрий запропонував класифікацію суб'єктних форм авторської свідомості.

Серед виділених ним суб'єктних форм, особливої уваги заслуговує герой рольової лірики. У працях В. Гіппіуса, Л. Гінзбург, Е. Герштейн подібний варіант репрезентації авторської свідомості іменується героєм-маскою.

Характерна особливість героя-маски полягає в тому, що чим більше маска опрацьована, звична, стандартна, тим частіше вона використовується, стає яснішою, детальнішою [Гінзбург 1964, 159].

Маски можуть мати ім'я або бути безіменними. У випадку безіменної маски автор створює певний соціальний тип героя рольової лірики, що стандартизований в людській свідомості: страж-захисник, охоронець, раб.

Щодо іменних масок, у них саме ім'я героя несе головну інформацію про образ. Воно стає ключовою характеристикою життєвої схеми, з якої реалізується персонаж, епізод, цикл епізодів або весь ланцюг ситуацій, представлених у творі [Корман 1964, 163].

Іменні маски, порівняно з безіменними, з одного боку, місткішими, інформаційно навантаженишими, оскільки є не лише соціальними типами (з усіма характеристиками, що звідси випливають), а й проекцією на конкретні особистості. З іншого боку, такий вид масок є вузькоспрямованим порівняно з безіменними, адже їх інформаційний ореол стосується лише одного персонажа із більш-менш сталим набором рис.

У ліриці Михайля Семенка не так багато стабільно використовуваних іменних масок, але саме вони несуть в собі значний масив ліричних послань письменника.

Найочевидніша і наймасштабніша серед них – це маска П'єро, що фігурує не лише в текстах, а й у назвах збірок Семенка.

Поруч з образом коханця-невдахи П'єро, у творчості Михайля Семенка побутує ще одна маска, спрямована на сферу інтимних любовних переживань. Звичайно ж, це маска Дон Жуана.

Якщо П'єро – уособлення платонічних почуттів до ліричного об'єкта, то Дон Жуан – втілення тілесності, еротизму.

Як стверджує Є. Адельгейм, це одна із найперших масок, що з'являється у поезії Семенка [Адельгейм 1987, 65]. Щоправда, вона найчастіше не фігурує відкрито і конкретно автором не називається, але її наявність є настільки очевидною, що не помітити її неможливо.

Загалом такі персонажі, як Дон Жуан, Дон Кіхот, Гамлет, Отелло, є носіями традиційної образності. Проте, проходячи через різні літературні епохи, образи «вічних» героїв зберігають не тільки вихідне трактування, а й наступні його інтерпретації, стаючи, по суті, згорнутим текстом, який при прочитанні в іншому соціокультурному контексті здатен набувати нових смислових нюансів. Така особливість – це ще одна запорука постійної актуальності такого стибу персонажів у мистецтві.

Архетипний образ Дон Жуана, без перебільшення, один із найпопулярніших і найексплуатованіших образів у європейській літературі. Він давно увійшов до так званого «золотого фонду», сформованого людством за тривалий період своєї історичної тяглості. Модифікуючись залежно від трактування, він набирав сотні рис у різних національних й індивідуально-авторських інтерпретаціях: від трагічно-цинічного героя-коханця до комічно-блязнювато-любаса-невдахи.

Свого часу К. Бальмонт популярність цього неоднозначного образу, що поєднує в собі два базових людських начала: ерос і танатос, пояснював тим, що з усіх почуттів і бажань, притаманних людській сутності, найсильнішим і незмінним вже багато віків залишається «спраглисть до кохання». Саме у зв'язку з цим, на думку відомого поета і літературознавця, жоден з характерів світового письменства не здобув такої слави і не мав стількох творчих варіацій і осмислень, як тип людини, яка все життя побудувала на коханні і трагічно відтінила це вічне почуття жорстокою насмішкою і своєю смертю. [Бальмонт 2000, 513].

Але часом, як трапляється, гра в Дон Жуана починає дратувати читача. Це стосується і Семенкового поетичного доробку.

Калейдоскопічна зміна жіночих імен – від звичайних Галь і Наталь до екзотичних Люцій і Діан, показне жуїрство:

Я дізнався, що вас звать Ніна.
Заворушилось у мені приємне здивування —
це наймення щось мені нагадало.
Ніна! Ніна!
«*Біля Володимира*» [Семенко 2010, 28];

Тротуари пусті нудні й давнознайомі вітрини
перехожих і проституток стрічаєш все тих
і так я занудився за співом Ізеліни
і так давно я не бачив берез блідих.
«*Веселий день*» [Семенко 2010, 35]

і не менш показний цинізм [Адельгейм 1987, 65]:

В мою кімнату йдуть принцеси,
В ній відбуваються ексцеси

Як уже зазначалося, ніде конкретно автор не називає ліричного персонажа Дон Жуаном, не використовує це ім'я й у назвах творів, як це робив з іншими масками. Основним типом введення персонажа в цьому разі є номінація-припущення.

Ліричний суб'єкт Семенка прибирає на себе риси спокусника, героя-коханця, улюбленця жінок.

Цей персонаж не страждає, а отримує те, що хоче. Образ Дон Жуана, створений Семенком, іронічний, навіть саркастичний, часто байдужий а в деяких ситуаціях аж занадто темпераментний [Адельгейм 1987, 65]:

Мене дратує її байдужість.
Її байдужість мене дратує.
Я хочу краю!.. Свою байдужість
Я після того їй подарую

Особливістю цієї маски є її функціонування переважно в парі з ліричним об'єктом «Я–Вона». Якщо ніде не зустрічається однойменних поезій, в яких задіяна маска Дон Жуана, то поезій із найменуванням «Вона» більш ніж достатньо. Саме в них яскраво проявляється сутність цього ліричного персонажа:

У неї помер чоловік
через два місяці буде весна

вона мені віддалась
по вашому це так?
«Вона» [Семенко 2010, 99]

Опозиція «Я-Вона» у низці віршів має свій певний сформований сюжет, що нагадує ситуацією із Дон Жуаном-прототипом, коли він хоче звабити заміжно жінку:

З нею сидів я в партері поруч.
Хвилювалась як мак.
З нею чоловік її сидів поруч.
Прикрий знак
«Вона» [Семенко 2010, 30]

То зваблива і облеслива:
Вона мене оболесила, вона мене занадсонила –
Мені ж здавалось, що підійме мене до вершин!
Ах, невже вона навіки серце моє розореолила!
Ах, невже, невже тут мені кінець і загин!
«Вона» [Семенко 2010, 44]

то холодна і непоступлива:

женцино ти мені подобаєшся
інше три дні, а я майже закоханий
а ти такою неприступною робишся
Зобразилась і я для тебе непроханий
«Вона» [Семенко 2010, 97]

«Вона» прекрасно доповнює і відтіняє героя-маску, провокуючи його на неочікувані вчинки і зізнання:

Я обіцяв весною прибути —
по вашому вона буде ждять?
А я по від'їзді на другий день

з туги за нею спав із іншою
«Вона» [Семенко 2010, 100]

Одним із найкращих прикладів реалізації маски Дон Жуана у творчості Семенка є цикл «ЗОК». Ця добірка складається із 22 поезій і побудована на сюжеті «роману у відрядженні», насиченого випадковими любовними пригодами та переживаннями. М. Семенко продовжує використання відкритої ще в його владивостоцьких циклах стилістики щоденника: вірші позначені датами та місцем написання, за якими можна простежити приблизний «любовний маршрут» і навіть «додумати» його, співвіднести з реальною подорожжю поета у 1921 р. [Гончаров 2006, 84]

Його ритм цього задають короткі, випадкові зустрічі, розставання або нерозуміння, що заглушуються новими спалахами пристрасті:

Пестила мене
шепотіла:
гарно.
Шепотіла в ухо:
мій.
<...>
Прощались
цілувала, цілувала.
Я боюсь:
ти знала,
що я не забуду тебе.»;
«Вона»
[Семенко 2010, 97]

або ж:

Чуєте? Вона жде!
Не спить – зідхає – нудиться.
І я... хіба це забудеться?
А я... де я, де?
«Вона жде» [Семенко 2010, 99]

Любовний цикл не має завершення (на відміну від поетичного) [Гончаров 2006, 85].

З приводу поезії Семенка цього періоду (1913–1916) Лео Крігер зазначає: «На одному з рівнів ранньої поезики Семенка – все просто <...> На цьому рівні – характерний пафос спрощення, спрощена еротика, спроби зображення любовних стосунків як чисто плотських, на відміну від Маяковського, з його любовною патетикою» [Крігер 2010, 28]. Семенко влаштовує своєрідний карнавал: мотив статевої розпусти подається у вигляді умовно-спрощеного, веселого «гіперсексуального» дикунства, пригод під маскою дикуна, хама, Арлекіна (ліричний герой постає тут саме в маскарадній суміші, адже у своєму класичному вигляді образ Дон Жуана є більш трагічно забарвленим).

Використання та пародіювання готових форм відбувається в оригінальному ключі, та все ж не виводить образ ліричного героя за межі поезики надмірності, притаманної іншим авангардним експериментам.

Але введення автобіографічного компоненту робить надмірною навіть саму цю надмірність: адже дикунська розпушта визнається частиною власного життя. Семенко не тільки забезпечив «людське обличчя» своєму героєві, але влаштував щось на зразок циркового шоу в найінтимнішому закутку його (а відтак і свого) світу [Крігер 2010, 84].

Приблизно до 1916 року маска Дон Жуана або скидається, або трансформується в маску П'єро [Адельгейм 1987, 72].

Таким чином, лірична маска Дон Жуана хоч і означена номінацією-припущенням, але є дуже очевидною для читача. У поезії Семенка вона постає як потужна літературна провокація, що здатна була шокувати тогочасну публіку, виховану на тривалому і міцному літературному у каноні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адельгейм Є. Кризь роки: Вибрані праці / За ред. В. Г. Дончика; упоряд. І. Є. Гітович – К.: Дніпро, 1987. – С. 47-135;
2. Бальмонт К. Тип Дон Жуана в мировой литературе // Дон Жуан русский. Антология. – М.: Аграф, 2000. – С. 512-544;
3. Біла А. Михайль Семенко як культуртрегер українського футуризму / Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко ; упоряд. А. Біла. – К.: Смолоскип, 2010. – С. 5–20;
4. Гинзбург Л. О лирике / Л. Я. Гинзбург. – М.-Л., 1964. – 382с.;
5. Гончаров Р. Поетичний цикл Михайля Семенка «ЗОК»: створення ліричного героя «навиворіт» // Наук. зап. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Сер. Літературознавство. / Редкол.: Л. Г. Фрізман (відп. ред.) та ін. – Х.: ППВ «Нове слово», 2006. – Вип. 1 (45) – С. 82 – 88;
6. Гончаров Р. Форми реалізації авторської свідомості в ліриці Михайля Семенка: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук:

спец. 10.01.01 «Українська література»/Руслан Єгорович Гончаров. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.;

7. Історія української літератури 20 століття : У 2-х кн. / За ред. В. Г. Дончика. – 2-е вид., стереотипне. – Київ : Либідь. Кн. 1 : (1910-1930-ті роки). – 1994. – 784с.;
8. Корман Б. Лирика Н. А. Некрасова. / Б. О. Корман. – Воронеж, 1964. – 391с.;
9. Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко ; упоряд. А. Біла. – К.: Смолоскип, 2010. – 688 с.;
10. Крігер Лео. Михайло Семенко (1892—1937) – основоположник українського футуризму/Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко; упоряд. А. Біла. – К.: Смолоскип, 2010. – С.560-621

21.10.2014

Скакун И., асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛИРИЧЕСКАЯ МАСКА ДОН ЖУАНА В ПОЕТИЧЕСКОМ ДОРОБКУ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА

В статтє рассматривается и анализируется задействие героя-маски Дон Жуана в поэзиях Михайля Семенка, способы ее воплощений на различных текстовых уровнях.

Ключевые слова: *ролевая лирика, авторское сознание, лирическая маска.*

Skakun Irina, postgraduate student of Philology Institute
Kyiv National Taras Shevchenko University

LYRIC MASK OF DON ZHUAN IN THE MIHAIL SEMENKO'S POETRY

The article examines and analyzes the lyrical mask of Don Zhuan in the Mihayl Semenko's poetry, methods of its embodiment on different text levels.n poems of Semenko and ways to implementing different textual levels.

Keywords: *Role-lyric, author's consciousness, lyrical mask.*